

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

PROFESIONĀLAJĀ IZGLĪTĪBĀ IESAISTĪTO
VISPĀRIZGLĪTOJOŠO MĀCĪBU PRIEKŠMETU PEDAGOGU
KOMPETENCES PAAUGSTINĀŠANA

11.2. Starptautiskās tirdzniecības teorijas

Ērika Šumilo

ESF projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārizglītojošo mācību priekšmetu
pedagogu kompetences paaugstināšana”
(vienošanās Nr. 2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003)

Teoriju iedalījums

Agrās starptautiskās tirdzniecības teorijas:

- Merkantilisma teorija

Klasiskās starptautiskās tirdzniecības teorijas:

- Absolūto priekšrocību teorija
- Relatīvo (salīdzināmo) priekšrocību teorija

Modernās starptautiskās tirdzniecības teorijas:

- Ražošanas faktoru teorija
- Hekšera-Olina modelis
- Leontjeva paradokss

Merkantilisms

Kāpēc valstis tirgojas savā starpā?

- *Thomas Munn, 1571 – 1641;*
- *Charles Davenant, 1656 – 1714;*
- *Jaen Baptiste Colbert, 1619 – 1683;*
- *Sir William Petty, 1623 – 1687.*

Glezna, kurā attēlota viena no franču ostām 1638. gadā, merkantilisma uzplaukuma laikā

Merkantilisma pamatnostādnes

- Valstij ir jāuzkrāj dārgmetāli, jo to daudzums nosaka valsts labklājību;
- Valstij, lai palielinātu tās labklājību, ir jāeksportē vairāk nekā tā jāimportē;
- Valdībai ir jāstimulē eksports un jācenšas ierobežot imports;
- Tirdzniecība ir spēle ar nulles iznākumu - tā kā zelta resursi ir ierobežoti, tad tika uzskatīts, ka viena valsts var gūt labumu tikai uz otras valsts rēķina.

Ekonomiskā sistēma sastāv no 3 sektoriem:

1. Ražošanas sektors
2. Agrārais sektors
3. Ārvalstu kolonijas

Merkantilisms

Lai nostiprinātu nacionālās pozīcijas, valstij ir nepieciešams:

- uzturēt pozitīvu tirdzniecības bilanci;
- regulēt ārējo tirdzniecību, lai palielinātu eksportu un samazinātu importu;
- aizliegt vai stingri ierobežot izejvielu izvedumu un atļaut brīvu izejvielu importu;
- aizliegt kolonijām jebkādu tirdzniecību ar citām valstīm, izņemot metropoli, un aizliegt gatavo preču ražošanu.

Merkantilisma nopelni

Pirmoreiz tika pasvītota starptautiskās tirdzniecības nozīme valstu ekonomikas izaugsmē.
Pirmoreiz tika aprakstīta maksājumu bilance.

Merkantilisti neizprata, ka starptautiskā ekonomika attīstās, ka valstu attīstība ir iespējama ne tikai uz jau esošās bagātības pārdalīšanas rēķina, bet arī uz tās pieauguma rēķina.

Klasiskās starptautiskās tirdzniecības teorijas pamatlicēji

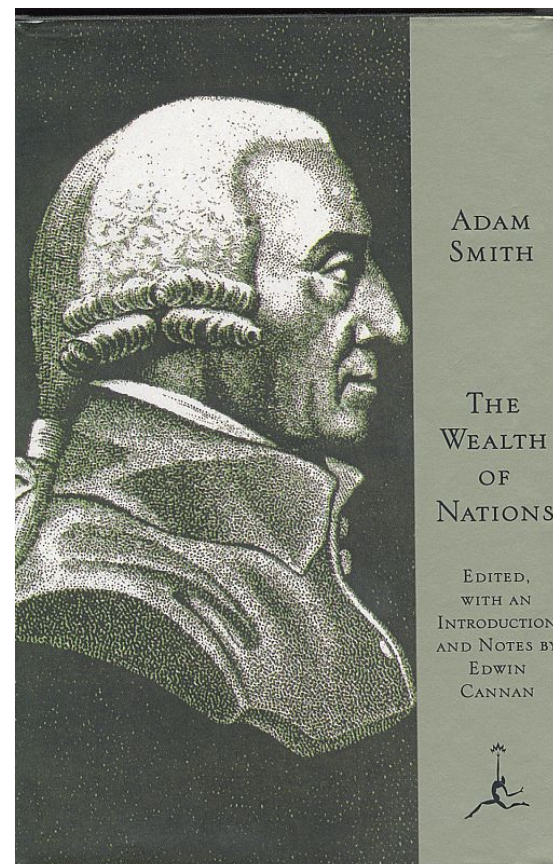
Dauids Hjums

1711 – 1776 (*D. Hume*)

Ādams Smits

1723 – 1790 (*A. Smith*)

Merkantilisma kritika – D.Hjums

Hjuma modelis “cenas – zelts – plūsmas”

	1.valsts	2.valsts
Izejas situācija	$X > IM$	$X < IM$
1.posms	Zelta pieplūde	Zelta noplūde
2.posms	Naudas masas pieaugums	Naudas masas samazināšana
3.posms	Cenu un darba algu pieaugums	Cenu un darba algu samazināšanās
4.posms	Importa pieaugums un eksporta samazināšanās	Importa samazināšanās un eksporta pieaugums
Rezultāts	$X = IM$	$X = IM$

Ādams Smits

- Ā.Smits ir pazīstams ar savas "neredzamās rokas" teoriju, kur viņš pauda uzskatu, ka valstij ir pēc iespējas mazāk jāiejaucas valsts ekonomikā, un tādējādi jāveicina brīva tirdzniecība.
- 1760. – 1776. gados sarakstītā grāmata "Tautas labklājība" (*Wealth of Nation*) vēl joprojām tiek uzskatīta par visietekmīgāko darbu ekonomikas teorijā.

Absolūto priekšrocību teorija un Ā. Smits

- Ā.Smits uzskatīja, ka katrai valstij ir jāspecializējas to preču ražošanā, kurā tai ir absolūtās priekšrocības, un valstīm savā starpā jātirgojas pilnīgas konkurences apstākļos.
- Ā. Smits nāca klajā ar merkantilismam pretrunīgu atziņu, ka valstij var būt izdevīgs ne tikai eksports, bet arī imports.
- Tādējādi, pasaules mēroga ekonomika gūtu vispārīgu labumu, jo tiktu saražots vairāk preču un iedzīvotāju labklājība augtu.

- Tautas labklājība ir atkarīga ne tik daudz no tās uzkrātā zelta daudzuma, cik no tās spējas ražot galaproduktus un pakalpojumus
- Galvenais mērķis – nevis zelta uzkrāšana, bet gan ražošanas attīstība uz darba dalīšanas un kooperācijas pamata
- Izaugsmes pamats – darba dalīšana
- Ā.Smita ārējās tirdzniecības teorijas pamatā ir vairāki pieņēmumi: darbs – vienīgais ražošanas faktors utt.

Ā.Smits uzskatīja, ka:

- Valdībām nebūtu jāiejaucas ārējā tirdzniecībā, bet gan jāatbalsta tirdzniecības brīvība;
- Tautām (kā arī privātpersonām) būtu jāspecializējas to preču ražošanā, kuru ražošanai tām ir priekšrocības;
- Ārējā tirdzniecība veicina darba ražīguma pieaugumu, paplašinot tirgu aiz savas valsts robežām;
- Eksports pozitīvi ietekmē valsts ekonomiku, jo nodrošina produktu pārpalikuma noietu, kuri nevar tikt pārdoti iekšējā tirgū;
- Subsīdijas eksportam izsauc iekšējo cenu pieaugumu, tāpēc tās jāatceļ.

Absolūto priekšrocību teorija

Valstis eksportē tās preces, kuras tiek ražotas ar mazākām izmaksām (t.i. kuru ražošanā tām ir absolūtā priekšrocība) un importē tās preces, kuras tiek ražotas citās valstīs ar mazākām izmaksām

- Absolūto priekšrocību teorijas pamatā ir vērtības darba teorija, tā parāda darba dalīšanas priekšrocības ne tikai valsts, bet arī starptautiskajā līmenī.
- Absolūto priekšrocību teorija nedod atbildi uz jautājumu, kāpēc valstis tirgojas savā starpā pat tad, ja tām nav absolūto priekšrocību to vai citu preču ražošanā

Salīdzināmo priekšrocību teorija

Deivids Rikardo
1772 – 1823 (David Ricardo)

D. Rikardo definēja tirdzniecības un starptautiskās specializācijas savstarpējā izdevīguma vispārējo principu, (kas ietvēra Ā. Smita teoriju, kā atsevišķu gadījumu).

Salīdzināmo priekšrocību teorijas būtība (comparative advantage theory):

D.Rikardo attīstīja absolūto priekšrocību teoriju un parādīja, ka tirdzniecība ir izdevīga katrai no divām valstīm, pat tad, ja nevienai no tām nav **absolūto priekšrocību** kādu konkrētu preču ražošanā.

Ja valstis specializējas to preču ražošanā, kuras tās var ražot ar **relatīvi zemākām izmaksām**, salīdzinot ar citām valstīm, tad tirdzniecība būs savstarpēji izdevīga abām valstīm, neatkarīgi no tā, vai ražošana vienā no tām ir absolūti efektīvāka, nekā citā.

Alternatīvā (relatīvā) cena (*opportunity cost*) – darba laiks, kas ir nepieciešams vienu preču vienas vienības ražošanai, izteikts darba laikā, kas ir nepieciešams citu preču vienas vienības ražošanai.

Ja valstis specializējas to preču tirdzniecībā, kuru ražošanā tām ir salīdzināmā priekšrocība, rodas jautājums:

Kā aprēķināt, cik izdevīga ir šāda tirdzniecība katram tās dalībniekam?

leguvums no tirdzniecības (*gains from trade*) – ekonomiskais efekts, ko iegūst katra valsts, kas piedalās tirdzniecībā, ja katra no tām specializējas to preču tirdzniecībā, kuru ražošanā tai ir salīdzināmā priekšrocība

leguvumu no tirdzniecības var aplūkot divējādi:

- no darba izmaksu ekonomijas viedokļa;
- no patēriņa palielināšanas viedokļa.

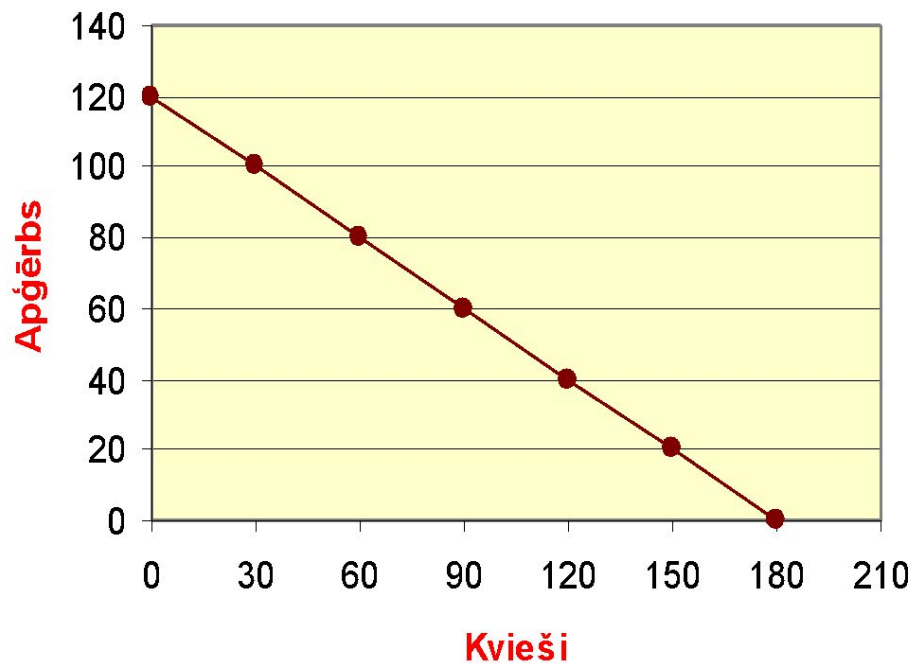
- Neņem vērā transporta izdevumus, kuri var padarīt tirdzniecību par neefektīvu pat tad, ja valstij ir salīdzināmās priekšrocības konkrētās preces ražošanā;
- Ignorē ārējās tirdzniecības ietekmi uz ienākumu sadali valsts iekšienē, cenu un darba algu svārstībām, inflāciju un starptautisko kapitāla kustību;
- Vadās no tā, ka eksistē tikai viens ražošanas faktors – darbs;
- Vadās no tā, ka pastāv pilnīga nodarbinātība;
- Neizskaidro tirdzniecību starp aptuveni vienādām valstīm.

Relatīvā cena var tikt atspoguļota ar ražošanas iespēju robežtaisi, kas parāda valsts alternatīvu kombināciju divu preču ražošanā izmantojot esošos resursus.

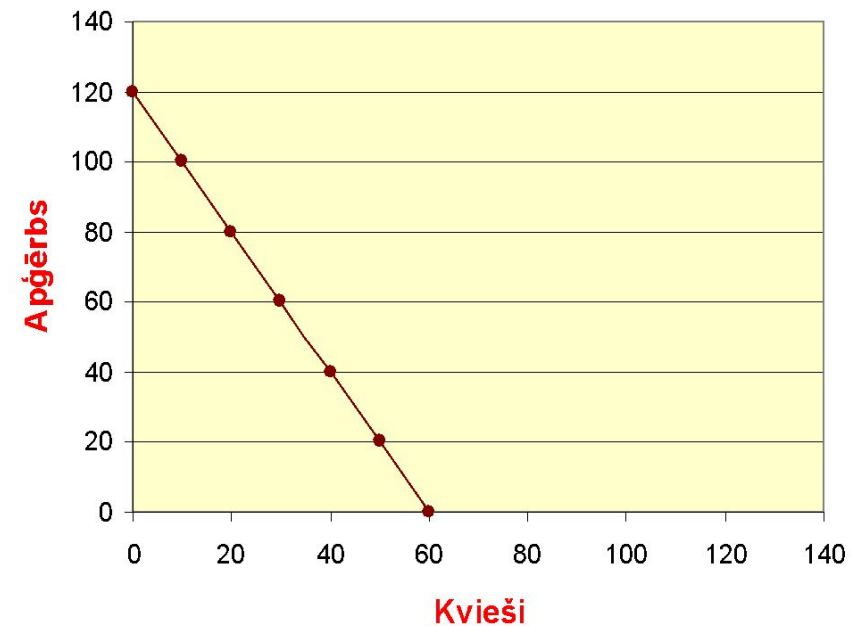
Valsts A: $30K=20A$ $1K=2/3A$

Valsts B: $1K=2A$

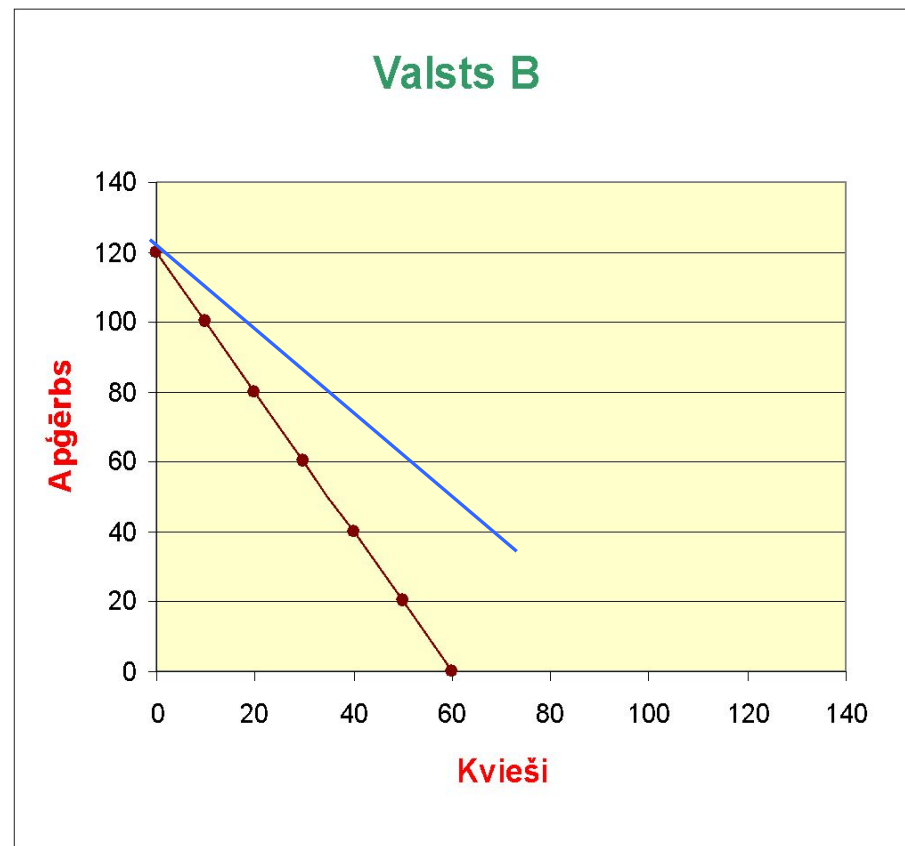
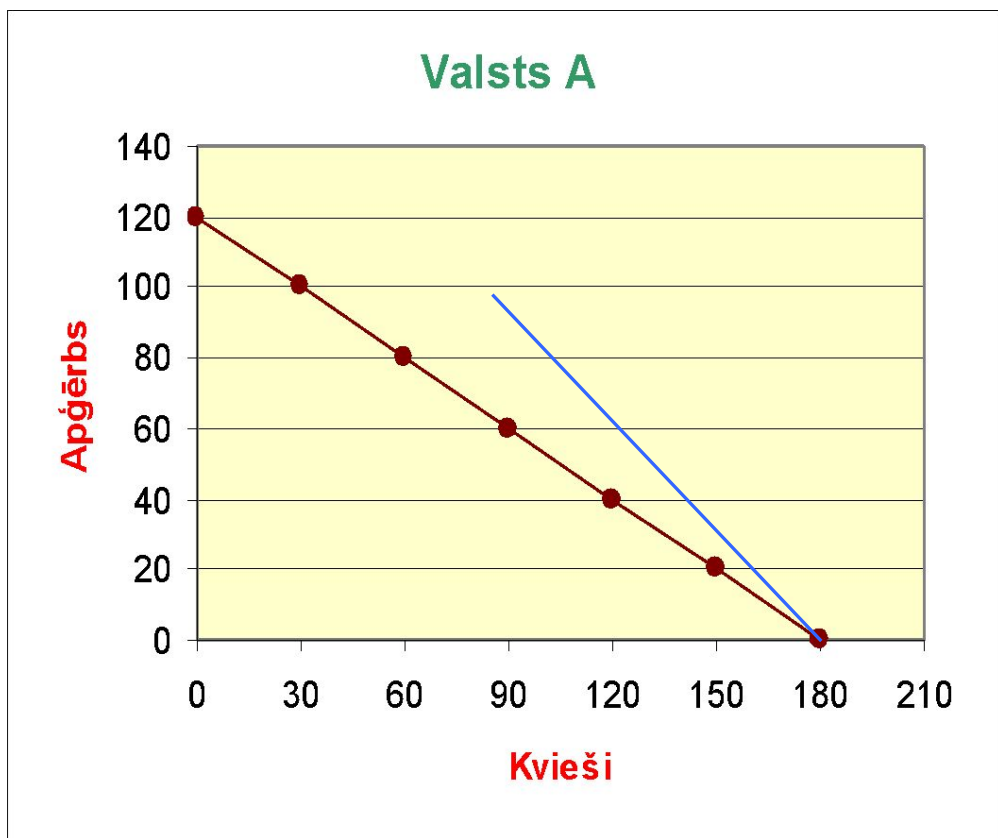
Valsts A

Valsts B

leguvums no tirdzniecības

Ražošanas faktoru modelis

Pols Samjuelsons

- *Līdzīgi* kā Rikardo modelī arī Specifisko faktoru modelī valsts ražo divas preces. Darba spēks valsts iekšienē ir izvietots divos attiecīgos sektoros.
- *Atšķirībā* no Rikardo modeļa, specifisko faktoru modelis paredz citu ražošanas faktoru eksistenci, ne tikai darba spēka.

Tādējādi darba spēks ir **mobila faktors** – kas var tikt pārvietots starp sektoriem, bet pārējos faktorus uzskatīsim par **specifiskiem** – tādiem, kas tiek izmantoti tikai attiecīgajā sektorā.

Modeļa priekšnosacījumi

Pieņemsim, ka valsts ražo divas preces:

- rūpniecības M (*Manufactures*)
- pārtikas F (*Food*).

Šoreiz ražošanas faktori ir trīs:

1. darba spēks L ;
2. kapitāls K ;
3. zeme T .

Rūpniecības preces tiek ražotas izmantojot kapitālu un darba spēku (bet ne zemi), un pārtikas preču ražošanai izmanto zemi un darba spēku (bet ne kapitālu).

Tātad:

- darba spēks L ir **mobila faktors**
- zeme T un kapitāls K – **specifiskie faktori**

Ražošanas funkcijas

$$Q_M = Q_M(K, L_M)$$

Q_M – rūpniecības preču ražošanas jauda;

K – kapitāla krājums;

L_M – darba spēks, kas nodarbināts rūpniecības sektorā.

$$Q_F = Q_F(T, L_F)$$

Q_F - preču ražošanas jauda;

T – izmantojamās zemes daudzums;

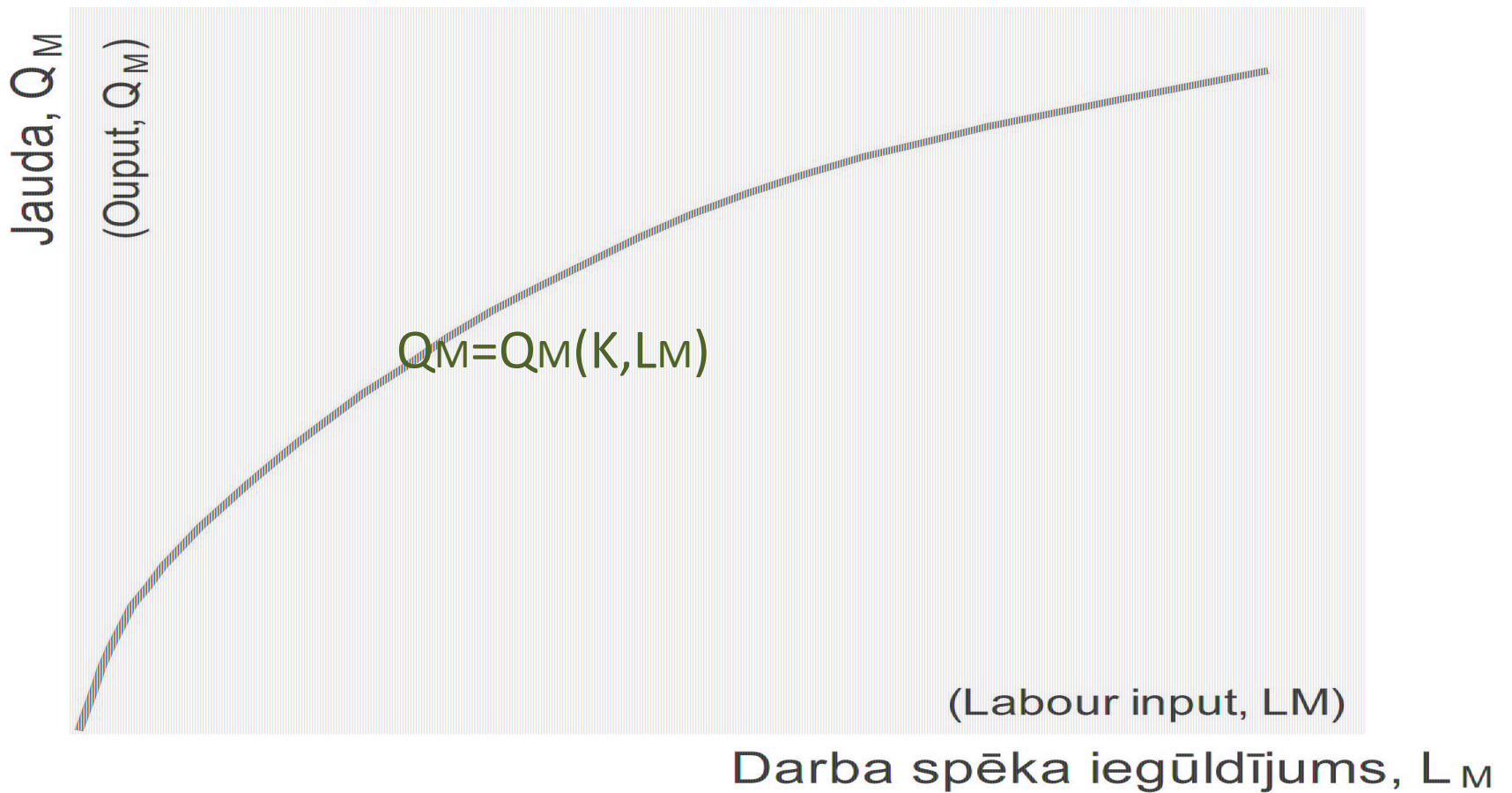
L_F – darba spēks, kas nodarbināts pārtikas sektorā.

Kopumā valstī darba spēka piedāvājums ir vienāds ar

$$L_M + L_F = L$$

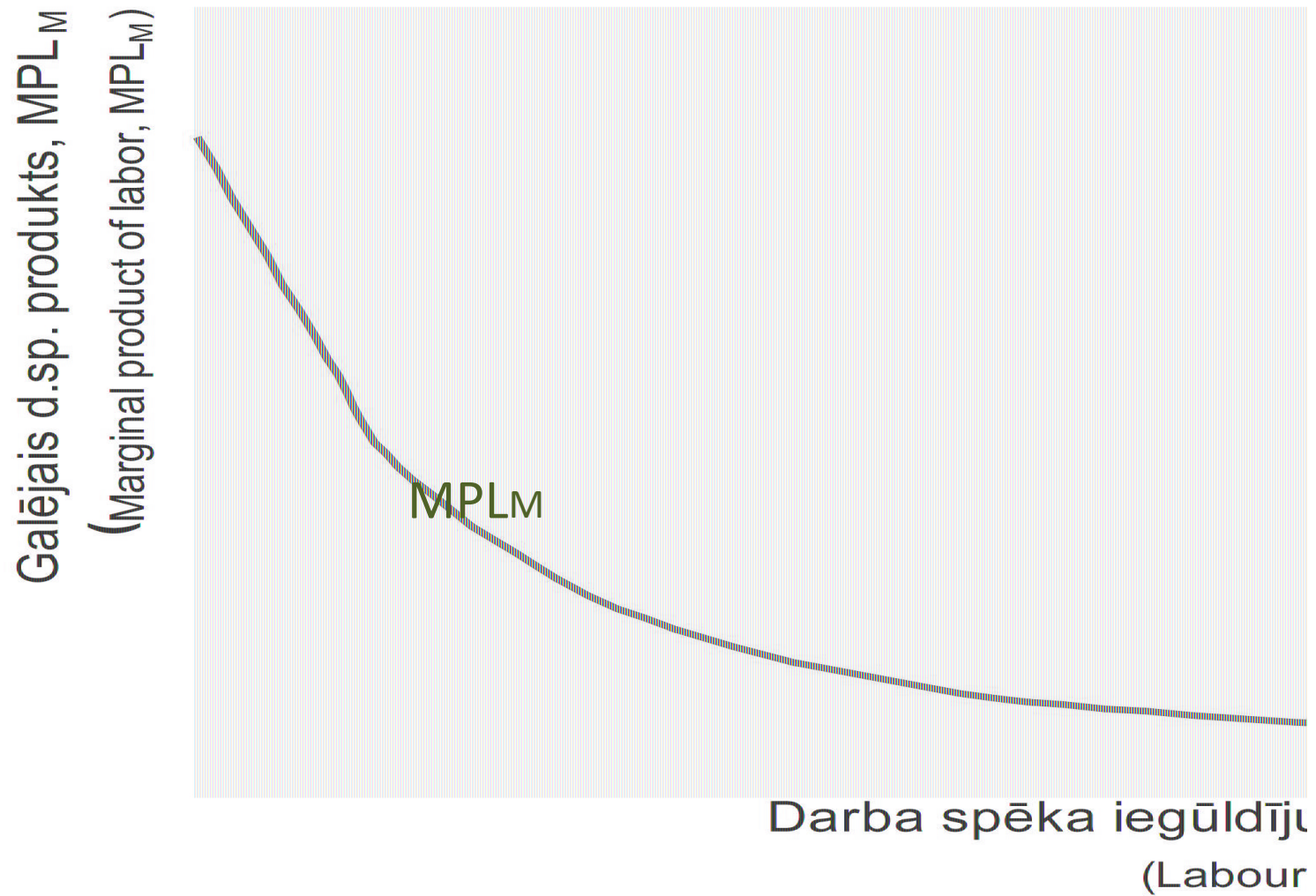
Ražošanas iespējas

Rūpniecības preču ražošanas funkcija

Līdzīgu līkni var uzzīmēt arī pārtikas preču ražošanas funkcijai $Q_F = Q_F(T, L_F)$,

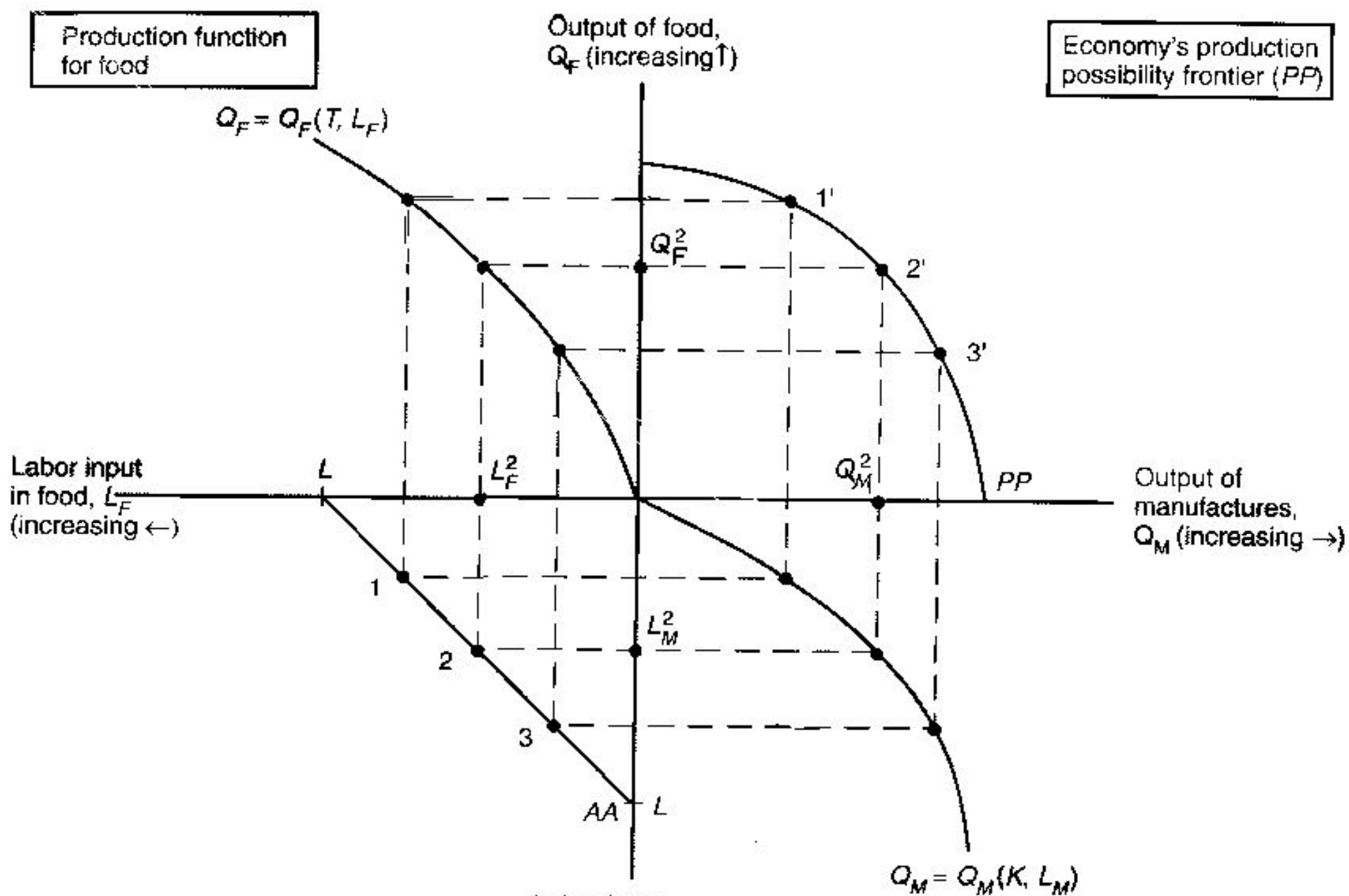
Galējais darba spēka produkts

Līdzīgu līkni var uzzīmēt arī Pārtikas preču
Galējam darba spēka produktam MPLF

Production function for food

Economy's production possibility frontier (PP)

Labor input in food, L_F (increasing \leftarrow)

Output of manufactures, Q_M (increasing \rightarrow)

Labor input in manufactures, L_M (increasing \downarrow)

Economy's allocation of labor (AA)

Production function for manufactures

Attiecība starp cenu, ražošanu un patēriņu

Ja D_M ir rūpniecības preču patēriņš un D_F ir pārtikas preču patēriņš. Tad valstī, kas nav iesaistīta starptautiskā tirdzniecībā, $D_M = Q_M$ un $D_F = Q_F$ saražoto un patērēto preču daudzums ir vienāds.

$$P_M \cdot D_M + P_F \cdot D_F = P_M \cdot Q_M + P_F \cdot Q_F$$

Pārveidojot iegūstam:

$$D_F - Q_F = (P_M/P_F) \cdot (Q_M - D_M)$$

Valsts pārtikas
preču imports

=

Relatīvā cena

·

Valsts rūpniecības
preču eksports

Vienādojums $D_F - Q_F = (P_M/P_F) \cdot (Q_M - D_M)$ parāda valsts importa ierobežojumu atkarībā no eksporta.

Tāpēc to dēvē par **budžeta ierobežojumu**.

Secinājumi

Tādējādi starptautiskā tirdzniecība:

1. nāk par labu faktoram, kas ir specifisks katras valsts eksporta sektoram;
2. tā nelabvēlīgi ietekmē importa sektora specifisko faktoru;
3. un atstāj divējādu iespaidu uz mobilo faktoru.

Starptautiskās tirdzniecības klasisko teoriju pieņēmumi

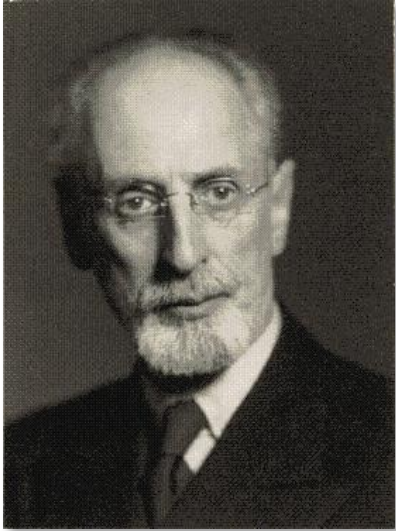
	AP teorija	SP teorija	RF teorija
Darbs –vienīgais RF	✓	✓	
Darbs un kapitāls – divi RF			✓
RF tiek izmantoti pilnīgi	✓	✓	✓
Valstis atšķiras pēc RF			✓
RF ierobežotība katrā valstī	✓	✓	✓
RF mobilitāte valsts iekšienē	✓	✓	✓
RF nemobilitāte starp valstīm	✓	✓	✓

	AP teorija	RP teorija	RF teorija
Divas valstis	√	√	√
Divas preces	√	√	√
Pilnīga konkurence	√	√	√
Tirdzniecības brīvība	√	√	√
Tirdzniecības sabalansētība	√	√	√
Nav transporta izdevumu	√	√	√
Valstu pilnīga specializācija vienas preces ražošanā	√	√	
Vienāda tehnoloģija abās valstīs			√

	AP teorija	RP teorija	RF teorija
Viena prece – darbietilpīga, otra - kapitālietilpīga			✓
Vērtības darba teorija	✓	✓	
Pieprasījuma pilnīgs elastīgums pēc cenas	✓	✓	✓
Patērētāju attieksme vienāda	✓	✓	✓
Apjoma efekts nepastāv	✓	✓	✓

Hekšera - Olina modelis

Elijs Hekšers

Bertīls Olins

- Izskaidro cenu atšķirības dažādās valstīs pirms tās iesaistās ārējā tirdzniecībā.
- Izskaidro, kāpēc darba ražīgums dažādās valstīs atšķiras.
- Norāda uz to, ka valstīm ir atšķirīga relatīvā nodrošinātība ar ražošanas faktoriem, kas, savukārt, ietekmē izmaksas konkrētās nozarēs.

Hekšera –Olina modelis

Tiek piedāvāts tā sauktajā **2 x 2 x 2** formātā:

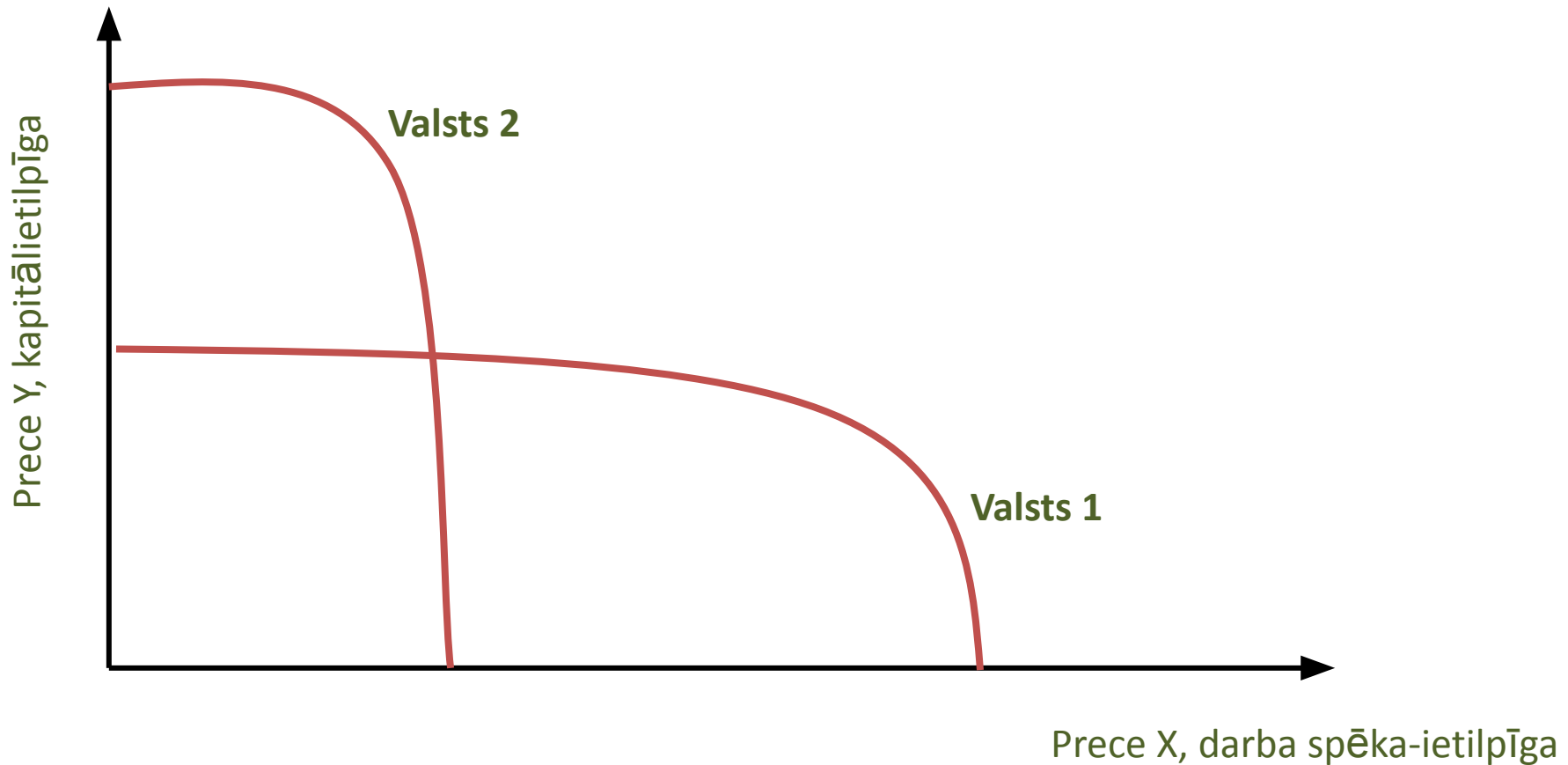
- **Divi** ražošanas faktori, piemēram, kapitāls un darbs
- **Divas** preces: *Prece Y*, piemēram, automobiļi un *Prece X*, piemēram, tekstilizstrādājumi
- **Divas** valstis: valsts 2 ir industriāla valsts (kapitālietilpīga), un valsts 1 mazattīstīta (darbietilpīga) valsts

Modeļa priekšnosacījumi:

1. Divas valstis (Valsts 1, Valsts 2), divas preces (X, Y) un divi ražošanas faktori (darba spēks L un kapitāls K);
2. Abu valstu rīcībā ir vienādas ražošanas tehnoloģijas;
3. Prece X ir darba spēka ietilpīga, bet prece Y ir kapitāl ietilpīga;
4. Ienākumi no abu preču tirdzniecības ir konstanti abās valstīs;
5. Abās valstīs ir nepilnīga specializācija;
6. Patērētāju uzvedība abās valstīs ir vienāda;
7. Abās valstīs valda pilnīga konkurence abu preču un abu faktoru tirgos;

8. Faktori ir pilnīgi mobili valsts ietvaros, bet nepastāv starptautiska faktoru mobilitāte;
9. Neeksistē transporta izmaksas, tarifi vai kādi citi ierobežojumi starptautiskai tirdzniecībai;
10. Visi resursi tiek pilnīgi izmantoti abās valstīs;
11. Starptautiskā tirdzniecība starp abām valstīm ir sabalansēta (Valsts 1 imports = Valsts 2 eksportu un otrādi).

Valsts eksportē to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi pieejamākais un relatīvi lētākais ražošanas faktors, un importēs, to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi nepieejamais un relatīvi dārgākais ražošanas faktors.

Faktoru intensitāte jeb piesātinātība (*factor intensity*) – rādītājs, kas nosaka ražošanas faktoru relatīvās izmaksas kādas noteiktas preces ražošanai

$$K_Y/L_Y > K_X/L_X$$

Prece Y kapitālietilpīgāka, nekā Prece X

Faktoru nodrošinātība (*factor abundance*) rādītājs,
kas nosaka valsts relatīvo nodrošinātību ar
ražošanas resursiem

Faktoru nodrošinātību var noteikt divējādi:

- ar katra RF relatīvām cenām
- ar RF absolūtiem apjomiem

Otrā valsts ir salīdzinoši labāk nodrošināta ar kapitālu, nekā pirmā valsts, ja kapitāla cenas un darba cenas attiecība otrā valstī ir zemāka, (t.i. kapitāls otrajā valstī ir salīdzinoši lētāks, nekā pirmajā valstī)

$$P_1^k / P_1^l > P_2^k / P_2^l$$

Kapitāla cena = procentu likme

Darba cena = darba alga

Šī pieeja ņem vērā kā pieprasījumu, tā piedāvājumu

No Hekšera-Olina modeļa izriet četras teorēmas:

1. Stolpera (Stolper) – Semjuelsona (Samuelson) teorēma
2. Ribčinska (Rybczynski) teorēma
3. Hekšera-Olina teorēma
4. Ražošanas faktoru cenu izlīdzināšanas teorēma

Abas teorēmas apraksta sakarības starp
mainīgajiem pašā modelī

Stolpera – Semjuelsona teorēma apraksta
sakarības starp gala produkcijas cenu
izmaiņām un ražošanas faktoru cenu
izmaiņām

Ribčinska teorēma - ražošanas faktora pieaugums
rāda tās preces ražošanas pieaugumu, kuras ražošanā
šis ražošanas faktors tiek intensīvi izmantots,
vienlaicīgi radot citas preces ražošanas
samazināšanos, kuras ražošanā intensīvi tiek
izmantoti citi ražošanas faktori

**Hekšera – Olina teorēma un Ražošanas
faktoru cenu izlīdzināšanas teorēma
norāda uz svarīgākajiem modeļa
rezultātiem**

Hekšera-Olina teorēma

Katra valsts eksportē tās faktoru intensīvās preces, kuru ražošanai tai ir ražošanas faktori ar relatīvo pārpalikumu, un importē tās preces, kuru ražošanai tai relatīvi trūkst ražošanas faktoru.

Hekšera – Olina teorēma iet tālāk par salīdzināmo priekšrocību teoriju:

- tā ne tikai atzīst, ka tirdzniecības pamatā ir salīdzināmās priekšrocības, bet arī nosaka salīdzināmo priekšrocību cēloņus – atšķirības valstu nodrošinātībā ar ražošanas faktoriem (*factor endowment*)

atšķirīga ražošanas faktoru relatīvā vērtība

relatīvo cenu atšķirības

starptautiskā tirdzniecība (atbilstoši H-O teorēmai)

Ražošanas faktoru cenas

Ražošanas faktoru cenu izlīdzināšanas teorēma

(factor price equalization theorem)

Starptautiskās tirdzniecības rezultātā notiek homogēno ražošanas faktoru absolūto un relatīvo cenu izlīdzināšanās

Tirdzniecības rezultātā:

1. Pirmā valsts specializēsies X preces ražošanā un samazinās Y preces ražošanu
2. Pirmajā valstī palielināsies relatīvais pieprasījums pēc darba, paaugstināsies darba algas, bet pieprasījums pēc kapitāla samazināsies
3. Tādējādi, pirmajā valstī, kurā darba algas bija relatīvi zemas, tās palielināsies, bet procenta likmes, kuras bija relatīvi augstas, samazināsies.

Leontjeva paradokss

- Vasīlijs Leontjevs izmantojot 1947.g. statistikas datus par ASV, parādīja, ka neskatoties uz to, ka ASV tika uzskatīta par relatīvi ar kapitālu bagātu valsti, tā eksportēja darbietilpīgas preces un importēja kapitālietilpīgas preces.
- 1973.g. V. Leontjevs saņēma Nobela prēmiju.